

«Նոր ժամանակի կրթությո՞ւմ ու՛ն» ՀԿ

**ՀԵՐԹԱԿԱՆ ԱՏԵՍՏԱՎՈՐՄԱՆ ԵՆԹԱԿԱ
ՈՒՍՈՒՑԻՉՆԵՐԻ ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՄԱՆ
ԴԱՍԸՆԹԱՑ**

**ԱՎԱՐՏԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ
ԱՇԽԱՏԱՆՔ**

Հետազոտության թեման՝

Ընտանեկան կոնֆլիկտներ: Դրանց առաջացման նշաններն ու պատճառները

Առարկան՝ Աշխարհագրություն

Հետազոտող ուսուցիչ՝ Ավանեսովա Անաիդա

**Ուսումնական հաստատություն՝ Ն.Վ. Գոգոլի անվան թիվ 35
միջնակարգ դպրոց**

Երևան 2022

Ներածություն

Ընտանիքը մարդկանց միավորումն է, որը հիմնված է ամուսնության կամ ազգակցական հարաբերությունների վրա՝ կապված ընդհանուր կյանքի, փոխադարձ բարոյական պատասխանատվության և փոխօգնության հետ:

Մարդկային կյանքի ոչ մի ոլորտ զերծ չէ կոնֆլիկտներից: Ընտանիքը բացառություն չէ: Կոնֆլիկտը բախում է, լուրջ անհամաձայնություն, որի ժամանակ մարդուն համակում են տհաճ զգացողությունները կամ ապրումները, կոնֆլիկտներն անխորտակելի են, դրանք հայտնվում են կյանքի ցանկացած պայմաններում և ուղեկցում մեզ ծնունդից մինչև մահ(9):

Աշխատանքի կարևորությունը

Այս թեմայի արդիականությունը պայմանավորված է նրանով, որ ընտանիքը կարևոր դեր է խաղում յուրաքանչյուր մարդու և ընդհանուր առմամբ հասարակության կյանքում: Հարկ ենք համարում նշել նաև ՀՀ-ում տարեց տարի զրանցվող ամուսնալուծությունների աճի միտումը: ՌԲստի, հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ երկարատև և մշտապես առկա քայքայիչ կոնֆլիկտները արդյունքում կարող են նպաստել զույգի ամուսնալուծությանը, կարևորում ենք նշել որոշակի վիճակագրական տվյալներ(1):

ՀՀ ազգային վիճակագրական ծառայության հրապարակած վերջին տվյալների համաձայն՝ 2010 – 2020 թթ. գրանցված ամուսնությունները նվազել են 32,3 %-ով, կամ 5805 դեպքով, իսկ ամուսնալուծություններն, ընդհակառակը 5 %-ով, կամ 158 դեպքով: 2020 թվ-ին ամուսնալուծվել է այդ տարի ամուսնացած զույգերից ամեն 4-րդը: 2010 թվ-ին այդ թիվն ավելի քիչ էր. ամուսնալուծվում էր այդ տարի ամուսնացածներից ամեն 6-րդ զույգը: Ամուսնությունների ընդհանուր թվի մեջ ամուսնալուծությունների տոկոսը վերջին 10 տարում ավելացել է: Իդեալ ամուսնությունների և ամուսնալուծությունների թվով առաջատարը Երևանն է:

Կարևորում ենք նաև նշել, որ որոշ սոցիալական պատճառները ևս հանգեցրին ընտանեկան արժեքների ճզնաժամի:

Ամուսնությունը դադարել է լինել ցմահ և օրինական. ամուսնալուծությունները, կիսատ ընտանիքները, բացառություններից միայնակ մայրերը դարձել են նորմ(3):

Վաղ հասունության շրջանում (20 տարեկանից) ամուսնության մոտիվացիան շատ բարձր է, սակայն ամուսնալուծությունների 36%-ը տեղի է ունենում մինչև 5 տարվա ամուսնության ստաժը: Մինչև 20 տարեկան ամուսինների ամուսնությունները լուծարվում են դեպքերի 99,9%-ով: Ամուսնական կոնֆլիկտները հանգեցնում են ընտանիքի կազմալուծման, իսկ հետո՝ ամուսնալուծության: Այս կոնֆլիկտների պատճառները կարող են լինել ինչպես ընտանիքի սոցիալ-տնտեսական պայմանները (անբավարար նյութական ապահովվածություն, վատ կենսապայմաններ, ամուսիններից մեկի ակրոհոլիզմ և այլն), այնպես էլ ամուսինների հոգեբանական բնութագրերը և հարաբերությունների առանձնահատկությունները ընտանիքում(7):

Ընտանիքում կոնֆլիկտները կարող են տրավմատիկ միջավայր ստեղծել ամուսինների, նրանց երեխաների, ծնողների համար, ինչի արդյունքում նրանք ձեռք են բերում անհատականության մի շարք բացասական գծեր: Կոնֆլիկտային ընտանիքում կոնսոլիդացվում է շփման բացասական փորձը, կորչում է հավատը մարդկանց միջև ընկերական և քնքուշ հարաբերությունների առկայության հնարավորության նկատմամբ, կուտակվում են բացասական հույզեր, առաջանում են հոգեկանի տրավմաներ: Հոգետրավման հաճախ դրսևորվում է փորձառությունների տեսքով, որոնք իրենց ծանրության, տևողության կամ կրկնության պատճառով խիստ ազդում են անձի վրա(5):

Այս աշխատանքը նվիրված է ընտանեկան կոնֆլիկտների հիմնական պատճառների ուսումնասիրությանը, քանի որ միայն իմանալով կոնֆլիկտի պատճառները՝ կարելի է կառավարել դրա ընթացքը և որ ոչ պակաս է կանխել այն:

Աշխատանքի **հիմնահարցն** է ընտանեկան կոնֆլիկտների պատճառները:

Տվյալ աշխատանքի **նպատակն** է տեսական վերլուծության միջոցով պարզել ընտանեկան կոնֆլիկտների առաջացման նշաններն ու պատճառները,

Այդ նպատակին հասնելու համար մեր առջև դրվել են հետևյալ **խնդիրները**՝

1. Ընտանիքում կոնֆլիկտների հիմնական պատճառների դուրս բերում՝ գրական ակնարկի միջոցով:
2. Տեսական վերլուծության միջոցով պարզաբանել ընտանեկան կոնֆլիկտների նախանշանները և նշանների համալիրը:

Գլուխ 1

1.1 Ընտանեկան կոնֆլիկտները ժամանակակից հոգեբանական գրականության մեջ

Ժողովրդական իմաստությունն ասում է. «Տունը հենված է չորս անկյունների վրա, իսկ ընտանիքը՝ երկու գլխի»։ Ընտանեկան օջախի չորս անկյուններն են՝ փոխադարձ սերը, փոխադարձ հավատարմությունը, փոխադարձ հարգանքը և փոխօգնությունը։ Որպես ընտանեկան օջախի ստեղծողներ, խնամակալներ՝ ամուսինն ու կինը հավասարապես պատասխանատու են նրա ճակատագրի, ամուսնության ամրության համար, նրանք հավասարապես որոշում են ընտանիքում տիրող հոգեբանական մթնոլորտը, ամուսնական հարաբերությունների ներդաշնակությունը։ Մարդ չի կարող ընտանեկան հարաբերություններ կառուցել անհավասարության, ամուսիններից մեկի մյուսի նկատմամբ գերակայության վրա(2)։

Ամուսնանալով՝ մարդիկ ցանկանում են ընտանեկան երջանկություն։ Բայց նրանց հույսերը միշտ չէ, որ իրականանում են։ Որոշ շրջաններում ընտանիքների մինչև 50%-ը քայքայվում է։ Ամուսնությունից հետո նորապսակները պետք է լավ ճանաչեն միմյանց, սովորեն նախկին կյանքում զարգացած սովորությունները, սովորեն շփվել, հրաժարվել այն, ինչ խանգարում է այս փոխգործակցությանը։ Բայց ոչ բոլորին է դա հաջողվում, և այնուհետև ամուսինները դադարում են հասկանալ միմյանց, նրանց միջև ծագում են կոնֆլիկտներ, որոնք վերածվում են ընտանեկան վեճերի և սկանդալների։ Ինչո՞ւ ոչ բոլորին է հաջողվում փրկել ընտանիքը։ Ինչո՞ւ են ամուսինների միջև վեճեր և կոնֆլիկտներ առաջանում, որոնք հաճախ հանգեցնում են ամուսնալուծության։ Ինչո՞ւ է անհետանում սերն ու հարգանքը, որը ժամանակին միավորում էր նրանց։ Այս հարցերին պատասխանելու համար անհրաժեշտ է պարզել, թե ինչպես են նորապսակները հասկանում սերը, ինչպիսի մարդ է կոչվում սիրելի(4)։

Այն կարիքները, որոնք ամուսինները բավարարում են ամուսնության մեջ, տարբեր են, և, հետևաբար, սիրո բովանդակությունը նույնը չէ։ Մեկ մարդ սերը հասկանում է որպես ֆիզիկական գրավչություն։ Սեռական մտերմության անհրաժեշտությունը, մյուսը՝ որպես մտերմություն մեկ այլ մարդու, ընկերոջ հետ։ Հատկանշական է, որ հակամարտող և ամուսնալուծվող ամուսինները սիրո մեջ առաջին տեղում են դնում անձնական կարիքները և փորձում են սիրելիին

օգտագործել որպես դրանք բավարարելու միջոց: Նման սերը սպառողական է: Իրական սիրով մարդն իր կյանքը նվիրում է սիրելիին, ձգտում է նրան ուրախացնել, երջանկացնել: Սա չհասկանալը հանգեցնում է նրան, որ սերը անհետանում է (և հարց է առաջանում. այն ընդհանրապես գոյություն ունե՞ր): Յուրաքանչյուր մարդ ունի սիրելի իր «մոդելը»: Սիրելի մարդ ունենալու ուժեղ կարիքը հանգեցնում է նրան, որ հաճախ մարդիկ զգում են, որ վերջապես գտել են նրան: Այս պարամետրը դժվարացնում է իրապես տեսնել սիրելի առավելություններն ու թերությունները(1): Այնուամենայնիվ, մարդը վաղ թե ուշ բացվում է, և հաճախ հիասթափություն է առաջանում ոչ միայն սիրո առարկայի, այլև ընդհանրապես սիրո մեջ (այստեղից էլ առաջանում է դատողություն՝ «ընդհանրապես սեր չկա»): Մարդը կարող է սիրահարվել առաջին հայացքից, եթե սիրո առարկան համապատասխանում է իր մոդելին: Այնուամենայնիվ, ընտանեկան կյանքում, երբ հայտնվում են տնային գործերը, երբ անհրաժեշտ է հոգ տանել ընտանիքի այլ անդամների մասին, ժամանակ տրամադրել նրանց և հաճախ ստորադասել ձեր հետաքրքրությունները, «սիրելին» հաճախ վերածվում է բոլորովին այլ կողմի:

Երիտասարդ տարիքում՝ ապագա ամուսնու փնտրտուքի փուլում, արտաքին տեսքը շատ կարևոր դեր է խաղում: Ամուսնական կյանքում գլխավորը ամուսինների հարաբերություններն են, այնպիսի հատկությունների առկայությունը, ինչպիսիք են քնքշությունը, պարկեշտությունը, ազնվությունը և ընկերասիրությունը: Հետևաբար, եթե ամուսիններից մեկը դադարում է բավարարել մյուսի կարիքները, հիասթափություն է առաջանում և սերը հեռանում է: Այսպիսով, եթե ամուսիններից մեկը սովորում է, ձգտում է բարելավել իր կրթությունը, ապա մյուսը պետք է մտածի իր հոգևոր զարգացման մասին, կատարելագործի իր ընդհանուր և հատուկ գիտելիքները, բարձրացնի մասնագիտական որակավորումը: Շատերն անում են հենց դա: Բայց հաճախ ամուսիններից մեկը խանգարում է դրան. խանգարում է սովորելուն, փորձում է բեռնել այն տարբեր բաներով, որոնք շեղում են իրեն հետաքրքրող գործունեությունից, սահմանափակում են շփումը նոր մարդկանց հետ, որոնք համապատասխանում են ամուսնու (կամ կնոջ) աճող հոգևոր կարիքներին և կարողություններին: . Այս դեպքում ամուսինների զարգացման մակարդակների աճող տարբերությունը և հակասությունները մեծացնող հակամարտությունները կարող են առաջացնել սիրո անհետացում և ընտանիքի քայքայում(2):

Շատ երիտասարդ ամուսիններ չեն հասկանում, որ ամուսնությունը մշտական աշխատանք է, փոխըմբռնման և սիրո պահպանման ուղիների ստեղծագործական որոնում: Ընտանեկան հարաբերությունների խախտման աղբյուրները, որպես կանոն, ամուսնու և կնոջ տարբեր պատկերացումների բախումն են ընտանիքի նպատակների, նրա գործառույթների և դրանց իրականացման մեթոդների կոնկրետ բովանդակության, դերերի բաշխման մասին: Եթե ամուսինները միմյանց չհասկանան ամուսնության գոյության համար կենսական նշանակություն ունեցող հարցերում չմշակեն միասնական հայացքների համակարգ, ապա ամուսնական հարաբերությունները կկործանվեն(11):

1.2 Ընտանեկան կոնֆլիկտները և դրանց բնութագրերը

Հոգեբանության մեջ կոնֆլիկտը հասկացվում է որպես երկու կամ ավելի մարդկանց փոխադարձ բացասական հոգեվիճակ, որը բնութագրվում է թշնամանքով, հարաբերություններում բացասական վերաբերմունքով, որը պայմանավորված է նրանց հայացքների, շահերի կամ կարիքների անհամատեղելիությամբ: Կոնֆլիկտները կարող են լինել բաց կամ թաքնված: Բաց կոնֆլիկտները կարող են վերածվել վեճի, սկանդալի, ծեծկռտուքի: Թաքնված կոնֆլիկտները արտաքին վառ դրսևորում չունեն, սա ներքին դժգոհություն է, բայց նրանց ազդեցությունը ամուսնական հարաբերությունների վրա պակաս նկատելի չէ, քան բացահայտները: Ընտանիքում կոնֆլիկտների առանձնահատկությունները արտահայտվում են նրանով, որ ամուսինների հոգեվիճակը կարող է վերածվել սթրեսի, խեղաթյուրելով մարդու հոգեկանը. բացասական փորձառությունները մարդու հոգևոր աշխարհում սրվում են, կարող է առաջանալ դատարկության վիճակ, որում ամեն ինչ անտարբեր է թվում(13):

Կոնֆլիկտի պատճառը ամուսինների համար ինչ-որ բարդ խնդիր է: Կոնֆլիկտները հատուկ են ընտանիքի զարգացման տարբեր փուլերին: Ընտանիքի ձևավորման ընթացքում ամենակարևոր դերերից է, երբ ամուսինները նոր են սկսում հարմարվել միմյանց: Հենց այս փուլում է կարելու կոնֆլիկտային իրավիճակների լուծման ուղիներն ու միջոցները: Ընտանիքի զարգացման առաջին փուլում, երբ դրվում է արժեքների համակարգ և ձևավորվում է ընտանեկան միկրոմշակույթ, կարևոր դեր է խաղում հանգստի գործառույթը: Երեխայի ծնունդով նոր խնդիրներ են առաջանում, որոնք լուծման կարիք ունեն, և առանձնահատուկ նշանակություն է

ստանում կենցաղային և կրթական գործառույթը: Երեխաների մեծացման փուլում ամուսինների թոշակի անցնելը, ընտանիքում հարաբերությունները փոխվում են, կոնֆլիկտը այլ հիմք է ունենում(12):

1.3 Կոնֆլիկտների տեսակները

Կոնֆլիկտները լինում են **արտաքին** (կոնֆլիկտ այլ մարդկանց հետ) և **ներքին** (կոնֆլիկտ ինքն իր հետ): Ներքին կոնֆլիկտներում արտաքին հակառակորդ չկա: Սակայն դա չի նշանակում, որ ներքին կոնֆլիկտները մանրուք են կամ կարևոր չեն որոշումներ կայացնելու համար: Ներքին կոնֆլիկտները որոշում են մեր արժեհամակարգը, հաճախ «ճշմարիտ» կամ «սուտ» դատավճիռը ներքին կոնֆլիկտի արդյունք է: Այս կոնֆլիկտները էթիկայի և բարոյականության հիմքն են: Եթե որոշակի իրավիճակներում մարդիկ չզգային ներքին կոնֆլիկտ, նրանք երբեք չէին մտածի բարոյականության հարցերի մասին(8): «Ներքին կոնֆլիկտ» հասկացությունը շատ մոտ է «խիղճ» հասկացությանը: Բացի այն, որ կոնֆլիկտները մարդկանց մեծամասնությանը ոչ մի հաճույք չեն պատճառում, ժամանակակից բժշկագետները նշում են սթրեսի կործանարար ազդեցությունը, որոնց մեծ մասը պայմանավորված է հակամարտությամբ: Կոնֆլիկտներ լուծելը նշանակում է լուծել մարդկային խնդիրները: Կոնֆլիկտներ լուծելը գրեթե անկասկած նշանակում է փրկել հարաբերությունները: Եթե դա այդպես չլիներ, մարդիկ չէին փորձի լուծել կոնֆլիկտները: Վեճերի դեպքում ցանկացած ընտանիք և հարաբերություններ կարող են պահպանվել, ճեղքվել կամ քայքայվել: Բայց մարդիկ ցանկանում են օգնել միմյանց և պահպանել հարաբերությունները: Այս ցանկությունը պահպանվում է նույնիսկ այն ժամանակ, երբ առաջանում են տարածայնություններ, որոնք հակամարտություն են առաջացնում: Շատ կարևոր է, որ կողմերը օբյեկտիվորեն գնահատեն միմյանց և գործադրեն բոլոր հնարավոր ջանքերը՝ ճանաչելու իրենց հարաբերությունների արժեքն ու կարևորությունը, նույնիսկ ներկայիս հակամարտությունում(6):

Ամենակարևորն այն է, որ հակառակ կողմերը տեսնեն հարաբերությունները պահպանելու իմաստը: Եթե նրանք իրենց պահելու իմաստ չեն տեսնում, ուրեմն շահագրգռված չեն կարգավորել: Այսպիսով, կոնֆլիկտ կարգավորելու համար անհրաժեշտ է, որ բոլոր մասնակիցները գիտակցեն, որ նրանցից յուրաքանչյուրը արժեքավոր է յուրովի որպես անձ, կա մեկ ցանկություն՝ լուծել կոնֆլիկտը և փրկել հարաբերությունները:

Գլուխ 2

Ընտանեկան կոնֆլիկտների առաջացման նշաններն ու պատճառները

2.1 Կոնֆլիկտների նշանները

Ամուսնացած մարդիկ այսօր ավելի շատ դժվարությունների են հանդիպում, քան սպասում էին, երբ պատրաստվում էին ամուսնանալ: Ամուսնությունը մեկ, երբեմն փոքրիկ տանիքի տակ միավորում է երկու մարդկանց՝ տարբեր կրքերով, տարբեր ընտանեկան ծագումով, հասունության տարբեր մակարդակներով, տարբեր խառնվածքով: Ֆինանսական խնդիրները դառնում են հերթական բեռը ամուսնական դժվարությունների մեջ: Երբ երեխաները հայտնվում են ասպարեզում, կոնֆլիկտներ են առաջանում տարբեր կրթական մոտեցումների շուրջ: Այս բոլոր տարբերությունները կարող են մեծ դառնություն բերել: Եթե դրանք չհասցվեն, հեշտությամբ կարող են հանգեցնել ընտանիքի քայքայման, հուզական խնդիրների, բռնության, և երբեմն զուգընկերներից մեկը կամ երկուսն էլ ուշադրություն և ընկերություն են փնտրում տնից դուրս(10):

Այս կոնֆլիկտներին կադրեք այն գիտելիքը, որ հաճախ ամուսնությունները չեն ստացվում, քանի որ զուգընկերներից մեկը կամ երկուսն էլ մտնում են ամուսնության մեջ՝ չիմանալով, թե ինչ են անում: Երբեմն նրանք չափազանց երիտասարդ են՝ հասկանալու համար, թե ինչ է ամուսնությունը, կամ կարող են չափազանց եսակենտրոն լինել՝ տալ այնքան, որքան ստանում են: Բացի այդ, շատ ընտանիքների կյանքն այժմ ղեկավարում է երեք նախամշակույթ՝ հոգեբանական անգրագիտություն՝ իգական և արական հոգեբանության անտեղյակություն, ընտանիքում հուզական հաղորդակցության հիմունքները; սեռական անտեղյակություն - մարդու սեքսուալության օրենքների անտեղյակություն, արական և իգական սեռական բնույթի խանգարումներ և դրանք մեղմելու ուղիներ. կրթական անգրագիտություն - երեխայի հոգեբանության և մեծահասակների հոգեբանության միջև հիմնարար տարբերությունների անտեղյակություն, երեխաներին իրենց հոգեբանության առանցքի և ներկայիս կենսակերպի ոգով կրթելու անկարողությունը(11):

Այս երեք անտեղյակությունները չափազանց դժվարացնում են կյանքը շատ ընտանիքների, հատկապես երիտասարդների համար, մինչդեռ գիտելիքը կարող է շատ օգնել նրանց: Այնուամենայնիվ, որոշ գիտելիքներ այստեղ ակնհայտորեն

բավարար չեն: Ընտանիքն այժմ սուր ճգնաժամի մեջ է՝ ամուսնալուծությունների ու միայնության պայթյուն, աբորտների թվի աճ, ծնելիության անկում: Կոնֆլիկտող կողմերի անհատականությունների միջև կա հարաբերություն: Այսպիսով, կան մարդիկ, ովքեր կոնֆլիկտի ժամանակ դրական էմոցիաներ են ապրում: Ոմանք դրանք շատ ցավալի են զգում, քանի որ չեն կարողանում դիմանալ հոգեկան լարվածությանը: Մարդու բնավորության որոշ գծեր (զայրույթ, քմահաճություն, վրդովմունք և այլն) կարող են սրել ծագող տարածայնությունները, սրել թշնամանքը հարաբերություններում: Այդ իսկ պատճառով կարևոր է երիտասարդ տարիքից մարդն իր մեջ զարգացնի այն հատկությունները, որոնք կարող են նպաստել մարդկանց հետ հարաբերություններ հաստատելու կարողությանը(2):

Ընտանեկան խնդիրները, կոնֆլիկտային իրավիճակները լուծելու, դժգոհությունից ազատվելու միայն մեկ ճանապարհ կա՝ սա ամուսինների շփումն է, միմյանց հետ խոսելու և միմյանց լսելու կարողությունը: Երկարատև, չլուծված կոնֆլիկտի, վեճի հետևում, որպես կանոն, թաքնված է շփվելու անկարողությունը:

Ամերիկացի հոգեբան Ջ. Առաջին հերթին, այս ընտանիքներին բնորոշ է շփման չափազանց խստությունը: Նրանց անդամները կարծես վախենում են ասել իրենց խոսքը, արտահայտել իրենց փորձառությունները, զգացմունքները: Պարզվեց, որ կոնֆլիկտային ընտանիքներն ավելի «լուռ» են, քան ոչ կոնֆլիկտայինները, նրանցում ամուսիններն ավելի քիչ են նոր տեղեկություններ փոխանակում, խուսափում են «ավելորդ» խոսակցություններից՝ ակնհայտորեն վախենալով, որ ակամա վիճաբանություն կսկսվի: Կոնֆլիկտային ընտանիքներում ամուսինները գործնականում չեն ասում «մենք», նրանք նախընտրում են ասել միայն «ես»(1): Իսկ դա վկայում է ամուսինների մեկուսացման, հուզական անմիաբանության, այն մասին, որ այս ընտանիքում «մենք»-ի զգացումը չի ձևավորվել: Եվ, վերջապես, խնդրահարույց, միշտ վիճող կոնֆլիկտային ընտանիքներն այն ընտանիքներն են, որոնցում շփումը տեղի է ունենում մենախոսության տեսքով: Այս ամենը հիշեցնում է խուլերի խոսակցությունը, ամեն մեկն ասում է իրը, ամենակարևորը, ցավոտ, բայց ոչ ոք նրան չի լսում, նույն մենախոսությունը հնչում է ի պատասխան:

2.2 Ընտանեկան կոնֆլիկտների պատճառները

Կարելի է ենթադրել, որ ընտանեկան կոնֆլիկտների հիմնական պատճառներից մեկը ամուսինների՝ միմյանց մասին տեղեկացված չլինելն է: Հետևանքը անձնական թյուրիմացությունն է և երեխայի դաստիարակության վերաբերյալ տարբեր տեսակետները, անհանդուրժողականությունը ուրիշի սխալ վարքագծի նկատմամբ և, վերջապես, դժգոհությունը ընտանեկան կյանքից:

Վստահաբար կարելի է ասել, որ եթե ամուսինները ինչ-ինչ պատճառներով չեն կարողացել գտնել իրենց խնդիրները լուծելու ճիշտ, համարժեք ճանապարհը, ապա կոնֆլիկտը, նույնիսկ բնական և տրամաբանական ընտանեկան կյանքի ցիկլի այս փուլի համար, անհաղթահարելի է ստացվում(7):

Կոնֆլիկտները կարող են հեշտությամբ լուծվել և դժվար լուծվել: Նախ, պատճառը կարելի է հեշտությամբ բացահայտել և վերացնել: Անլուծելի կոնֆլիկտների դեպքում, եթե անգամ բացահայտվի պատճառը, դրանք հեշտ չէ վերացնել, ուստի ամուսինների հարաբերությունները մնում են լարված: Սակայն հարաբերությունները փչացնող պատճառը պետք է փորձել հնարավորինս շուտ վերացնել: Վեճերի առաջացումը, որոնք երբեք աննկատ չեն մնում, սիրո հարմարվողականության աղետալի հետևանքներից մեկն է: Ասում են՝ սիրելիներս նախատում են, միայն իրենց են զվարճացնում: Բայց դա այդպես չէ: Ցանկացած վեճ անշրջելի է, այսինքն՝ ինչ-որ հետք է թողնում հետագա հարաբերությունների վրա: Բայց որքան հաճախ են վեճերը հիմնված մանրուքների վրա: Ամենից հաճախ վեճի անգիտակից պատճառը բացասական հոգեբանական վերաբերմունքն է: Չզացմունքային հոգևածության վիճակում մարդը հաճախ դառնում է բժախնդիր, անզուսպ: Ավելի լավ է անմիջապես հասկանալ խափանման պատճառը և անմիջապես ցույց տալ այս ըմբռնումը. «Ես հասկանում եմ, որ դուք այսօր հոգևած եք, և դրա համար եք այդքան բժախնդիր...» բարի կամքի նման դրսևորումը սովորաբար օգնում է մեղավորին փոխել իր միտքը: Եթե մյուսը չի կարողանում ժամանակին իրեն զսպել, վեճը ձևագնդի պես աճում է(5):

Հաճախ կոնֆլիկտները ծագում են այն պատճառով, որ ամուսինները չեն հասկացել միմյանց, քանի որ նրանք բավականաչափ հստակ չեն արտահայտել իրենց վերաբերմունքն այդ հարցում: Վիճաբանության համար օգտագործվում է ամեն ինչ՝

ինչպես են լվանում ատամները, ինչպես են բռնում գդալը, և ինչ հոբբի ունի մյուսը: Դրա համար անհրաժեշտ է միայն համապատասխան տեղադրում: Իսկ եթե մոնտաժը տանում են «պատերազմի», ապա վեճն անխուսափելի է: Եվ չկա ավելի մեծ վիրավորանք, քան այն, որ հասցվել է սիրելիի կողմից: Նա կարող է «խփել» վիրավորվել, քանի որ նա գիտի, թե որտեղ պետք է հարվածել, որպեսզի ցավ պատճառի(13): Վրդովմունքը ամենադժվար փորձն է: Թեև կա նաև նման ասպեկտ՝ ոմանց անհիմն և չափից դուրս հուզիչ լինելը: Հոգեբաններն ուշադրություն են դարձնում սրան. Վրդովմունքը կարող է առաջացնել ագրեսիա, որը միացնում է բոլոր իմունային մեխանիզմները, որոնք սկսում են ապարդյուն աշխատել: Ցանկացած հորմոն, որը չի օգտագործվում օրգանիզմի կողմից, նրա համար վերածվում է թուլյնի, ինչը նշանակում է, որ այն թուլացնում է մարդուն: Եթե անընդհատ մտածեք ձեր դժգոհությունների մասին, ապա օրգանիզմը կենթարկվի վտանգավոր ծանրաբեռնվածության: Հոգեկանի այս ցավալի երեւույթներից ազատվելու համար անհրաժեշտ է զբաղվել մտքի ինքնակրթությամբ: Չափից դուրս վրդովմունքի հաղթահարումը նշանակում է միջանձնային առավել ճկուն հաղորդակցության ուղիներ գտնել: Կոնֆլիկտների առաջացումը կապված է մարդկանց ցանկության հետ՝ բավարարելու որոշակի կարիքներ կամ ստեղծելու պայմաններ դրանց բավարարման համար՝ առանց հաշվի առնելու մեկ այլ ամուսնու կամ ընտանիքի անդամի շահերը: Հակամարտող ամուսինների կողմից փոխգործակցության միջոցների ընտրությունը կախված է մշակույթի մակարդակից, խառնվածքի տեսակից, բնավորության գծերից, ընտանեկան կյանքի հոգեբանական և մանկավարժական պատրաստվածության աստիճանից, տարիքից և այլն(12):

Կոնֆլիկտային իրավիճակը կարող է նպաստել ամուսիններից մեկի մոտ դեպրեսիայի, հոգևածության առաջացմանը, ինչը, իհարկե, կազդի ամուսինների մոտ առկա զգացմունքների և հուզական կապի վրա: Այդ իսկ պատճառով կարևոր է սովորել, թե ինչպես ճիշտ վարվել դժվար իրավիճակներում, հետևողական լինել մարդկանց հետ հարաբերություններում: Նման ժամանակահատվածներում փորձարկվում է ամուսնության կենսունակությունը, ամուսինների զգացմունքների ուժն ու միասին դժվարությունները հաղթահարելու կարողությունը: Ընտանեկան կոնֆլիկտի ամենատարածված պատճառներից մեկը ամուսիններից մեկի կամ երկուսի եսասիրությունն է: Եսասեր մարդը առաջին հերթին մտածում է իր կարիքների մասին, հոգում է իր մասին, հաշվի չի առնում սիրելիների կարիքներն ու

շահերը: Ընտանիքում եսասիրությունը երջանիկ ամուսնության գլխավոր թշնամին է: Ամուսիններից մեկի եսասիրությունը երկուսին էլ դժբախտ է դարձնում: Այս դեպքում նրանք նախ հակամարտում են, իսկ հետո հանդուրժում միմյանց, ներում են արատներն ու թերությունները, միավորվում՝ բավարարելու իրենց պարզունակ սպառողական պահանջմունքները: Նրանք վարակված են կրքերի մի ամբողջ շարքով, այդ թվում՝ կուտակման կիրք; հեղինակության ցանկություն; ինքնագովազդում; ինքնագոհություն, կյանքն ըստ սկզբունքի՝ իմ տունն իմ ամրոցն է(9):

Ընտանեկան անախորժությունների մեկ այլ տարածված պատճառը ամուսինների անզիջողականությունն է: Նա փոխըմբռնման, ներդաշնակության, ընտանեկան ներդաշնակության գլխավոր խոչընդոտն է: Երկու ամուսինները պետք է զիջեն: Բայց առաջինը զիջողը պետք է լինի նա, ով ավելի իմաստուն է, ավելի ուժեղ, ով հասկանում է, որ զիջելու չկամությունն ու անկարողությունը վեճերի և հաճախ ամուսնալուծությունների տանող ճանապարհն է: Ընտանեկան ներդաշնակությունը աստիճանաբար կառուցվում է փոխըմբռնման և ինքնակատարելագործման վրա: Եթե ամուսիններից մեկին չի բավարարում մյուսի սովորությունները, կարիքներն ու վերաբերմունքը, ապա անհրաժեշտ է, որ մյուսը գիտակցի դա և հասկանա, որ փոփոխություն է պետք: Դուք կարող եք շտկել իրավիճակը, եթե դա ցանկանան երկու ամուսիններն էլ: Սկանդալները, վերջնագրերը, նախատիքը, անգամ ֆիզիկական բռնությունը չեն խրախուսում ավելի լավ վարքագիծը, չեն օգնում, այլ միայն խանգարում են մեղավորին ուղղել իր սխալները կամ ազատվել թերություններից: Բարելավել կյանքի մշակույթը, հարաբերությունների մշակույթը - սա նշանակում է բարձրացնել ամուսնու ճշգրտությունը իր նկատմամբ: Ձգտելով օգնել սիրելիին ազատվել որոշ թերություններից՝ չի կարելի դատավորի պաշտոն զբաղեցնել: Կարևոր է նաև որոշել ձեր մեղքի բաժինը սիրելիի սխալ պահվածքում: Կարելի է ասել, որ ընտանեկան կոնֆլիկտները լուծելու կարողությունն առաջին հերթին դեպի մյուսը քայլ անելու կարողությունն է, սեփական հայացքներն ու դիրքորոշումները փոխելու կարողությունը: Ցավոք, այն տարբերակը, երբ երկու ամուսիններն էլ օժտված են այս ունակությամբ, բավականին հազվադեպ է, շատ ավելի հաճախ միայն նրանցից մեկն է այն ունենում: Նրա՝ այս «զիջող» կնոջ վրա է, որ ընտանիքն իրականում հենվում է, նա դառնում է նրա ցեմենտային սկիզբը(7):

Դեպի առաջին քայլ անելը կարևոր է ոչ միայն ընտանեկան կարևոր որոշումների ընդունման ժամանակ, երբ ամուսինների կարծիքները չեն համընկնում, երբ ընտանիքում կոնֆլիկտային իրավիճակ է առաջանում: Ընտանեկան կյանքի սկզբում, հարմարվողականության շրջանում, ավելի ճիշտ՝ սովորելով միասին ապրել, ամուսինները հաճախ սպասում են փոքր, աննշան սխալների, որոնք սովորաբար հանգեցնում են նույնքան փոքր կոնֆլիկտների: Սակայն, եթե դրանք ժամանակին չչտկվեն, այս աննշան կոնֆլիկտները կարող են լրջորեն վնասել երկու ամուսինների նյարդերը: Ռուս հոգեբան Վ.Լևիի կարծիքով՝ վեճը պետք է վերլուծել և հարաբերությունները հարթել: Սակայն նման պարզաբանումներում պետք է պահպանել մեկ կանոն՝ յուրաքանչյուրը խոսում է միայն իր սխալների մասին: Բայց չի կարելի կյանքը վերածել շարունակական դիմակայության, հակառակ դեպքում ընտանիքը կարող է վերածվել ռազմական գործողությունների թատրոնի: Եթե դժգոհությունները շատ են և չափազանց շատ են միմյանց դեմ բողոքները, Վ.Լևին խորհուրդ է տալիս անցկացնել «մաքրման խաղեր» կամ դերային խաղեր(10):

Հաղորդակցվելու կարողությունը ոչ միայն այն է, ինչ պետք է և չպետք է ասվի, այլ նաև այն, թե ինչպես պետք է և ինչպես չպետք է ասել միմյանց:

Հաղորդակցման դժվարությունների մեկ այլ աղբյուր, որը սպասում է ամուսիններին, հատկապես կոնֆլիկտային իրավիճակներում, իրենց զգացմունքներն ու փորձառություններն արտահայտելու և ցույց տալու անկարողությունն է: Դիսֆունկցիոնալ ընտանիքներում ծնվում են ցածր ինքնագնահատականով դիսֆունկցիոնալ մարդիկ, ինչը նրանց մղում է հանցագործության, վերածվում հոգեկան հիվանդության, ալկոհոլիզմի, թմրամոլության, աղքատության և այլ սոցիալական խնդիրների: Ընտանիքում տարածայնությունների պատճառը կարող է լինել նյութական ապահովության նախանձը: Ավելի հաճախ Էգոիստական կողմնորոշում ունեցող մարդիկ չափազանց զարգացած նյութական կարիքներ ունեն(6):

Ընտանեկան կոնֆլիկտների առաջացման գործում կարևոր դեր է խաղում մարդկանց անհատական հոգեբանական տարբերությունների անտեղյակությունը, միևնույն դրանց իմացությունը թույլ է տալիս հասկանալ նրանց վարքը, օգնում է ընտրել նրանց հետ շփման ճիշտ միջոցները: Խառնվածքի տեսակները չի կարելի բաժանել «լավ» և «վատ»: Չկան խառնվածքի «մաքուր» տեսակի մարդիկ:

Կենցաղային պայմանների և դաստիարակության ազդեցության տակ խառնվածքը ենթարկվում է փոփոխությունների: Այս կամ այն տիպի խառնվածքի մարդու վարքագիծը կարող է որոշակիորեն շտկվել: Կախված իրավիճակից՝ խուլերիկ մարդը կարող է պոկվել, գոռալ, բայց կարող է նաև զսպել իրեն: Պետք է սովորել տարբերակել խառնվածքի տեսակից առաջացած վարքի առանձնահատկությունները և իրեն զսպելու անկարողությունը (կամ չկամությունը): Բացի այդ, մարդու վարքի վրա ազդում է նրա նյարդային համակարգի վիճակը, առողջական վիճակը: Նյարդային հիվանդությունը կարող է առաջացնել անմիզապահություն, հուզական պոռթկում: Իսկ ֆլեգմատիկ, եթե իսկապես փորձես, կարող ես խելագարվել: Եթե երկուսն էլ խուլերիկ են, ապա մենք կարող ենք ակնկալել ընտանիքում կոնֆլիկտային վիճակի աճ: Եթե երկուսն էլ ֆլեգմատիկ են, ապա, ամենայն հավանականությամբ, քիչ կոնֆլիկտային իրավիճակներ կլինեն: Եթե ամուսիններից մեկը խուլերիկ է, իսկ մյուսը՝ ֆլեգմատիկ, ապա զսպվածությունն ու անհամբերությունը կհակադրեն մյուսի զսպվածությանը, հանգստությանը և նույնիսկ վարքագծին: Այս իրավիճակում պատասխանից սևվող խուլերիկը կհանգստանա, և վեճ կարող է չառաջանալ: Իհարկե, այս կամ այն խառնվածքի բացասական դրսեւորումը պետք է շտկել ինքնակրթությամբ(7):

Ըստ սոցիոլոգների ամուսինների միջև ընտանեկան կոնֆլիկտների ամենահաճախակի հանդիպող պատճառներից է հանդիսանում երեխաների դաստիարակության հետ կապված հարցերը: Մինչ երեխայի ծնվելը ապագա ծնողները գրեթե չէին մտածում, թե ինչ դժվար ճանապարհ պետք է անցնեն միասին, և ինչ փորձություններ նրանք ստիպված կլինեն անցնեն և դիմանան: Չգացմունքների և հրճվանքի առաջին թույլներից հետո սկսվում է տքնաջան աշխատանքը՝ անքուն գիշերներ, ամենօրյա կերակրում, լոգանք, լվացում, արդուկում: Երիտասարդները, ովքեր դեռ չեն վայելել միմյանց ընկերակցությունը, հայտնաբերում են, որ փոքրիկն իրենց ողջ ուշադրությունն իր վրա է ուղղել, ամբողջ կյանքն իրենով է լցրել: Նրանք ժամանակ չունեն անգամ կողք կողքի նստելու, միմյանց հետ կամ ընկերների հետ զրուցելու համար: Նրանց համար ակումբներն ու կինոթատրոնները «փակ են», ճանապարհորդությունները քաղաքից դուրս՝ երեխան դրանք շղթայել է իրեն(2):

Ամուսինները պետք է փոխեն հարաբերությունների ողջ համակարգը, ընտանիքում արդեն հաստատված սովորությունները, իրենց ստեղծած ողջ

կենսակերպը: Բացի ամուսինների նախկին դերերից, նրանք ստանձնում են մոր և հոր նոր դերեր: Մի քանի տարի է, ինչ ընտանիքում ձևավորվում է մի իրավիճակ, երբ ընտանիքի նոր անդամն իրականում «թելադրում է» իր ծնողներին ընտանեկան կյանքի պայմանները: Այս վերակառուցումը միշտ չէ, որ հարթ է ընթանում: Ավելին, այս շրջանի դժվարությունները երբեմն հանգեցնում են այնպիսի կոնֆլիկտների, որոնք կարող են երկար տարիներով խեղաթյուրել ամուսինների հոգևոր, զգացմունքային հարաբերությունների ողջ համակարգը: Անընդհատ ծագող կոնֆլիկտները կարող են բացասաբար ազդել ոչ միայն ամուսնական հարաբերությունների, այլև երեխայի բարոյական և մտավոր զարգացման վրա: Ի վերջո, երեխայի հոգեկանը, նրա հոգեկան պահեստը, ընկալումն ու վերաբերմունքը շրջապատող աշխարհի, այլ մարդկանց և իր անձի նկատմամբ ձևավորվում են նրա տանը տիրող մթնոլորտի ազդեցության ներքո: Այստեղ մեծ նշանակություն ունի ամուսինների հարաբերություններում գերիշխող հուզական տրամադրությունը(2):

Ինչպե՞ս խուսափել երեխաների հետ կապված կոնֆլիկտներից: Կա միայն մեկ ճանապարհ՝ վերականգնել հարաբերությունները, որպեսզի երեխայի դաստիարակության և նրա մասին հոգ տանելու հետ կապված խնդիրները լինեն առաջին տեղում: Այդ դեպքում երեխան կդառնա ամուսնական հարաբերությունների իրական կենտրոն, այլ ոչ թե խոչընդոտ: Ծնողական սերը հարստացնում է ամուսնական սերը: Երեխաների հանդեպ սերը անշահախնդիր է իր եռությամբ, այն օգնում է մեծերին ազատվել սկզբում անխուսափելի եսասիրական վերաբերմունքից: Երեխաները յուրատեսակ դպրոց են ծնողներին դաստիարակելու համար: Ի վերջո, նոր հոգսերն ու անախորժությունները ստիպում են մեզ այլ կերպ վարվել, քան ամուսնական կյանքի սկզբում, ի հայտ են գալիս հավելյալ իրավունքներ ու պարտականություններ, փոխվում են վերաբերմունքն ու վերաբերմունքը: Ամուսիններից յուրաքանչյուրը երեխայի ծննդյան ժամանակ բացահայտում է իր և մյուսի մեջ և՛ նոր դրական որակներ, և՛ անսպասելի կարողություններ, և, իհարկե, որոշ թուլություններ, կյանքի անփորձություն, որոնք այժմ պետք է հաղթահարեք ինքներդ ձեզ և օգնեք մյուսին ձեռք բերել կամ ազատվել դրանցից: Երեխաները նույնպես ամուսնական հարաբերությունների նոր որակ են: Նախկինում սեր կար միմյանց հանդեպ, իսկ այժմ այն լրացվում է երեխայի հանդեպ համատեղ սիրով և, ըստ արձագանքների, երեխաների սերը ծնողների հանդեպ: Երեխաների դաստիարակությունն առաջին հերթին ծնողների ինքնակրթությունն է: Երեխայի

գալուստով անհրաժեշտ է դառնում իմանալ և կարողանալ շատ բան անել, զարգացնել սեփական ուժերն ու կարողությունները՝ հոր և մոր իդեալին համապատասխանելու համար(8):

Երեխաների դաստիարակության համար առանձնահատուկ դրական նշանակություն ունեն ընտանիքում փոխհարաբերությունները, ինչպես նաև ամուսնության համար ամուսինների սոցիալ-հոգեբանական պատրաստակամությունը, ներառյալ մարդկային հաղորդակցության տարրական նորմերի և կանոնների յուրացումը, միմյանց նկատմամբ փոխադարձ պարտավորությունների ընդունումը, իրենց ընտանեկան դերերին համապատասխան՝ ամուսին, կին, հայր, մայր և այլն: Երեխաների դաստիարակության մեջ հաճախակի խնդրային պատճառներն են՝ ամուսինների կողմից ներընտանեկան հարաբերությունների էթիկայի կանոնավոր խախտումները, փոխադարձ վստահության, ուշադրության և ինսամքի, հարգանքի, հոգեբանական աջակցության և պաշտպանության բացակայությունը: Հաճախ այս տեսակի շեղումների պատճառը ամուսինների կողմից ընտանեկան դերերի ոչ միանշանակ ընկալումն է, ամուսինների կողմից միմյանց նկատմամբ դրսևորվող չափից ավելի պահանջները: Բայց, թերևս, երեխաների դաստիարակության վրա բացասաբար ազդող ամենակարևոր գործոնները ամուսինների բարոյական դիրքերի անհամատեղելիությունն են, պատվի, բարոյականության, խղճի, պարտականությունների, ընտանիքի հանդեպ պատասխանատվության չափը, նրանց տեսակետների անհամապատասխանությունը(6):

Ընտանեկան երջանկությունը կախված է երկու ամուսիններից: Ընտանեկան երջանկությունը ամուսիններից յուրաքանչյուրի մշտական ստեղծագործական աշխատանքն է, ամենօրյա ինտենսիվ գործունեությունը: Սոցիոլոգներն ուսումնասիրել են կոնֆլիկտային ընտանիքները և ամուսնալուծության եզրին գտնվող ընտանիքները: Ամուսնության ճակատագրի համար ամենալուրջը հոգևոր և բարոյական կապի խախտումն է (կամ ոչնչացումը), որը գլխավորն է ամուսնության մեջ: Նման ընտանիքներում խախտվում են բազմաթիվ գործառույթներ, զգալի փոփոխություններ են կրում ամուսինների հոգեբանական վերաբերմունքը ամուսնությունը պահպանելու համար: Կյանքի ծրագրերը քանդվում են. Ֆիզիկական մտերմության խախտումն արտահայտվում է նրանով, որ ամուսինները դադարում են

միմյանց բավարարել որպես սեռական զուգընկերներ, դադարում է երեխա ունենալու գործառույթը: Փոխվում է նաև ամուսնության և ընտանեկան հարաբերությունների տնտեսական կողմը: Տնային կենցաղի մեջ ի հայտ է գալիս անմիաբանություն. ամուսինն ու կինը սկսում են յուրաքանչյուրին «ծառայել» իր համար, նկատվում է անկախություն ֆինանսավորման հարցում: Եթե ընտանիքի կազմաքանդմանը բնորոշ գործընթացներից որևէ մեկը հետաձգվի կամ դադարեցվի, ընտանիքի կազմալուծումը վերջնական չի լինի: Ամուսինը, ով փորձում է իր երջանկությունը կառուցել մեկ այլ ամուսնու դժբախտության վրա, չի կարող երջանիկ լինել: Միայն երջանիկ ընտանիք ստեղծելու ուղիների համատեղ որոնումը կարող է հասնել հաջողության(3):

Եզրակացություն.

Կատարված ուսումնասիրության արդյունքում լուծվել են առաջադրված խնդիրները, և հաստատվել են այս հետազոտության վարկածները.

- Ընտանեկան կոնֆլիկտների առաջացման հարցում կարևոր դեր է խաղում միմյանց մասին տեղեկացված չլինելը:
- Ընտանեկան կոնֆլիկտների հիմնական պատճառը անձնական չհասկացվածությունն է, ինչպես նաև տեսական վերլուծությունից ելնելով ակնհայտ է դառնում որ կոնֆլիկտային ընտանիքներում ձեւավորվում են վարքի տարբեր կարծրատիպեր: Հաշվի առնելով ամուսնու ոճը և իմանալով ձերը, կարելի է խուսափել կոնֆլիկտային իրավիճակի առաջացումից և կոնֆլիկտի սրացումից:
- Վերլուծելով բազմաթիվ հեղինակների աշխատություններ ակնհայտ երևում է ընտանեկան կոնֆլիկտների առաջացման հարցում բարոյահոգեբանական կողմի կարևորությունը:

Մեր տեսական հետազոտությունը թույլ է տվել ընտանեկան կոնֆլիկտների առաջացման ի թիվս հայտնի պատճառների նշել նաև այլ պատճառներ, որոնք որ մինչ այժմ բավարար կերպով չեն արտահայտվել և ուսումնասիրվել, այդ թվում են նաև՝ սեռական կյանքի կարևորության, ամուսնու և կնոջ անձնական կյանքի, ծնողական պարտականությունների, ամուսիններից յուրաքանչյուրի մասնագիտական շահերի,

կենցաղային հարցերի, բարոյական և էմոցիոնալ աջակցության(օրինակ՝ սեռական անբավարարվածություն, հոգեբան), ամուսիններից մեկի կախվածությունը ակտիվից, թմրադեղերից, խաղամոլությունից և արտաքին գրավչության հիմնահարցերը: Կարևոր է նաև հաշվի առնել տարբեր տեսակետներ ծնողների կողմից երեխայի դաստիարակության, ընտանեկան հարաբերություններին ոչ պատրաստ լինելու, և այլ հարցերի վերաբերյալ:

Խորհուրդ/Առաջարկ

- Կարևորել հոգեբանական խորհրդատվության դերը ընտանեկան կոնֆլիկտների պատճառների բացահայտման և համակեցության խոչընդոտող պատճառների վերացմանը:
- Ամուսնալուծվող զույգին, անչափահաս երեխաների առկայության դեպքում ամուսնալուծությունների դատական գործընթացի մեջ ներգրավել հոգեբան մասնագետ:

Գրականության ցանկ

1. Ковалёв С. В. психология современной семьи. – М.: Просвещение, 1988.
2. Сатир В. Как строить себя и свою семью: - М.: Педагогика – Пресс, 1992.
3. Кочетов А. И. Мужчина и женщина: отношения полов: – Мн.: Полымя, 1989.
4. Популярная психология для родителей/ Под ред. А. А. Бодалева. – М.: Педагогика, 1989.
5. Шуман С. Г., Шуман В. П. Семейные конфликты: причины, пути устранения. – Брест: Лаборатория «Практической психологии и педагогики», 1992.
6. Супружеская жизнь: гармония и конфликты/ Состав А. А. Богданович. – М.: Профиздат – 1990.
7. Бородкин Ф. М., Коряк Н. М. Внимание: конфликт. – Новосибирск: Наука. Сиб. отд-ние, 1989.
8. Практикум по экспериментальной и прикладной психологии/ Под ред. А. А. Крылова. – Л.: Изд. Ленинградского университета, 1990.

9. Психология личности: тесты, опросники, методики/ Авт. сост. Н. В. Киршева и Н. В. Рябчикова. – М.: Геликон, 1995.
10. Корнеева Е.Н. Если в семье конфликт... - Ярославль: Академия развития: Академия Холдинг, 2001.
11. Столяренко Л. Д. Основы психологии. – Ростов-на-Дону. Издательство «Феникс», 1996.
12. Аграшенков А. В. Психология на каждый день. Советы, рекомендации, тесты. – М.: Вече, 1997
13. Райгородский Д.Я. (редактор составитель). Психология и психотерапия семейных конфликтов.- Издательский дом «Бахрах-М», 2003